

7. Дзера О. В. Розвиток права власності громадян в Україні: Монографія. — К.: Вентурі, 1996.
8. Право собственности в Украине / Под ред. Я. П. Шевченко. — К.: Блиц-Информ, 1996.
9. Яворська О. Юридичні підстави виникнення права приватної власності: Навч. посіб. — Л.: 1996.
10. Право власності в Україні: Навч. посіб. / За ред. О. В. Дзери, П. С. Кузнецової. — К.: Юриком Інтер, 1998.
11. Шевченко Я. М., Венецька М. В., Кучеренко І. М. Проблеми вдосконалення правового регулювання права приватної власності: Монографія. — К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корсецького НАН України, 2002.
12. Домашенко М. В., Рубашик В. С. Власність і право власності: Париси з історії, філософії, теорії і практики регулювання відносин власності в Україні. — Х.: Факт, 2002.
13. Санникова Л. В. Основания и способы приобретения права собственности // Юридический мир. — 2002. — № 4.
14. Тархов В. А. Римское частное право: Учеб. пособие для студ. юрид. вузов. — Саратов, 1994.
15. Цивільне право України: Підручник: В 2 т. Т. 2 / За заг. ред. С. О. Харитонова, П. Ю. Голубової. — Х.: Одиссей, 2008.

УДК 347.43

І. В. Продаєвич

ПРИПИНЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ НЕМОЖЛИВІСТЮ ВИКОНАННЯ

Порядок, підстави та умови припинення зобов'язання має велике практичне значення для цивільного обігу, оскільки стосується майнових прав його сторін і в багатьох випадках може спричинити для останніх негативні правові наслідки. Зрозуміло, що у більшості випадків сторони належно виконують обов'язки. Це хоч і приводить до припинення зобов'язання, але є позитивним фактом, оскільки за таких обставин сторони досягають бажаного для них правового результату. Припинення договору може бути викликане неналежним виконанням стороною умов договору, відмовою від нього, тому у цьому випадку постає проблема захисту порушених прав.

Дослідженню питань припинення цивільно-правових договорів приділялася значна увага в радянській правовій науці. Окремі питання розірвання договорів були предметом уваги представників загальної теорії права: С. С. Алексєєва, І. В. Дождєва, Ю. В. Тихонравова, П. М. Рабіновича та інших.

Проблеми припинення зобов'язань розглядалися в різні часи та у різному обсязі такими вченими: М. М. Агарковим, С. С. Алексєєвим, О. А. Беляневичем, М. І. Брагінським, С. М. Братусем, І. Л. Брауде, В. В. Вітрянським, З. М. Заменгофом, О. С. Йоффе, К. Д. Кавеліним, Я. А. Канторовичем, В. М. Корсецьким, В. М. Косаєм, О. О. Красавчиковим, Н. С. Кузнецовою, Л. А. Лунцем, В. В. Луцьом, Р. А. Майдаником, Д. І. Мейером, І. Б. Новицьким, К. П. Победоносцевим, І. О. Покровським, О. А. Пушкіним, В. К. Райхером, Н. О. Санахметовою, С. В. Сарбаш, М. М. Сибільовим, Є. О. Сухановим, В. С. Толстим, Ю. К. Толстим, Є. О. Харитоновим, Я. М. Шевченко, Г. Ф. Шершеневичем, О. Ю. Шилохвостом та ін.

У відповідності до ст. 607 ЦК України, однією з підстав припинення зобов'язання є неможливість його виконання, за яку жодна зі сторін не відповідає.

Стаття 222 ЦК УРСР передбачала, що зобов'язання припиняється неможливістю виконання, за що боржник не відповідає.

На відміну від ЦК УРСР, новий ЦК України, як бачимо, вводить дещо інший критерій для припинення зобов'язання неможливістю його виконання: за обставини, які спричиняють таку неможливість, не повинні відповідати ні боржник, ні кредитор (у той час як за ЦК УРСР це стосувалося лише боржника). Тобто за новим ЦК вина кредитора не є підставою для припинення зобов'язання боржника, хоча й може бути підставою для зменшення відповідальності за невиконання чи неналежне виконання зобов'язання відповідно до ст. 616 ЦК України.

Закон не визначає поняття «неможливість виконання зобов'язання». Під ним, на погляд А. Г. Калпіна та А. І. Масляєва, слід розуміти нездійсненість реального належного виконання зобов'язання, що робить безглуздим існування зобов'язання — тому воно припиняється. Прикладом припинення зобов'язання неможливістю його виконання може бути зруйнування внаслідок стихійного лиха будівлі, у якій боржник повинен виконувати ремонтні роботи [1, 531].

Неможливість виконання зобов'язання може поширюватися на все зобов'язання чи на його частину.

Вона може бути як постійною, так і тимчасовою. При постійній неможливості зобов'язання припиняється, оскільки його мета недосяжна. При тимчасовій неможливості виконання зобов'язання не припиняється, тільки виконання переноситься до усунення перешкод [2, 80].

Неможливість виконання тієї дії, яка становить зміст зобов'язання, залежно від причин настання, або припиняє зобов'язальне відношення, або, навпаки, ускладнює його. Неможливість виконання буває:

- 1) первісна, коли вона існувала при самому встановленні зобов'язання;
- 2) наступна, коли вона настає після того моменту.

Незалежно від моменту виникнення неможливість поділяється на два види:

- 1) об'єктивна;
- 2) суб'єктивна.

Перша має місце в тому випадку, коли виконання зобов'язання, із самого початку або згодом, виявляється неможливим для кожної людини взагалі. Друга, суб'єктивна, неможливість виявляється тоді, коли виконання дії, можливе взагалі, неможливе лише для даного боржника.

Нарешті, неможливість виконання розрізняється залежно від того, з чієї вини настає, може бути: 1) випадковою; 2) з вини самого боржника.

Первісна об'єктивна неможливість робить недійсним зобов'язання, а тому й припинення його уявляється зайвим. Застосовуються правила про недійсність правочинів. Первісна суб'єктивна неможливість не впливає на чинність зобов'язання й може бути пізніше, при виконанні, зовсім усунута.

Наступна об'єктивна неможливість припиняє зобов'язальне відношення, якщо вона наступила випадково, і не припиняє, якщо вона наступила з вини боржника.

При випадковій неможливості виконання зобов'язання припиняється, і боржник ніякої відповідальності за його невиконання не несе.

При винній неможливості виконання основне зобов'язання не припиняється, а лише змінюється, тому що для винної сторони обов'язок виконання перетворюється в обов'язок відшкодувати заподіяні контрагентові збитки [3, 187–188].

Наступна суб'єктивна неможливість не впливає на припинення зобов'язання, а створює для боржника, через неможливість виконати домовлену дію, обов'язок відшкодувати заподіяний збиток.

Неможливість виконання зобов'язання однією стороною звільняє від виконання у двосторонньому зобов'язанні й іншу сторону: зобов'язання цієї останньої зумовлювалося, мало своєю спонукальною причиною виконання першою стороною свого зобов'язання. Так, наприклад, покупець звільняється від обов'язку оплатити ціну купленої, але ще не переданої речі незалежно від того, чи загинула вона випадково, чи з вини продавця; наймач звільняється від обов'язку платити орендну плату, якщо згорів найманий будинок з вини хазяїна або випадково [4, 392].

У випадку загибелі предмета зобов'язання для з'ясування питання про неможливість виконання тут має значення, чи річ є індивідуально визначеною, чи характеризується родовими ознаками; останні презюмуються юридично замінними, і доки заміна для боржника можлива, зобов'язання зберігається, тому що воно об'єктивно може бути здійснене [5, 601].

Окрім загибелі предмета зобов'язання, неможливість виконання настає і внаслідок інших причин: у результаті вилучення з обігу речей, що становили предмет зобов'язання; заборони з боку державних органів дій, з приводу яких установлене зобов'язання. Так, договір морського перевезення вантажу припиняється, якщо компетентні органи влади наклали заборону на порт відправлення, тобто заборонили вихід транспортних суден з цього порту [3, 190].

Державний акт, видання якого зробило неможливим виконання (наприклад, через закріплену в ньому заборону вивезення продукції за межі певної території; заборону займатися тим чи іншим видом діяльності, накладенням арешту на майно боржника), може як відповідати закону, так і суперечити йому. В останньому випадку суд, визнавши акт недійсним, може відновити порушене право (якщо інше не впливає з угоди, суті зобов'язання та виконання не втратило інтерес для кредитора) або захистити його в інший спосіб і зобов'язати відшкодувати збитки потерпілій стороні на її прохання.

Іноді у літературі усі чинники, що роблять неможливим виконання зобов'язання, ділять на три групи: 1) господарсько-технічні, які визначають неможливість виготовлення предмета зобов'язання і неможливість його поставки; 2) юридичні, які визначають неможливість боржника діяти законно; 3) форс-мажор (непереборна сила) [1, 532].

Обов'язок доказування лежить на боржнику. Невиконання зобов'язання у зв'язку з відсутністю грошей у боржника чи відсутністю необхідного товару на ринку не припиняє зобов'язання, якщо останнє пов'язане з підприємницькою діяльністю. Стаття 625 ЦК закріплює положення, згідно з яким боржник не звільняється від відповідальності за неможливість виконання ним грошового зобов'язання.

Зобов'язання не припиняється, коли сторони умисно чи необережно перешкоджали виконанню зобов'язань. У випадку неможливості виконання зобов'язання боржником з вини кредитора останній не вправі вимагати повернення виконаного за зобов'язанням, а боржник вправі вимагати від кредитора відшкодування збитків на загальних підставах. Якщо неможливість виконання виникла з обставин, за які жодна сторона не відповідає, сторони зобов'язані повернути одна одній виконане за зобов'язанням [1, 533].

У деяких передбачених законом випадках боржник, який прострочив виконання, відповідає перед кредитором за збитки, завдані простроченням, і за неможливість виконання, що випадково настала після прострочення (ч. 2 ст. 612 ЦК).

Стаття 899 ЦК містить досить цікаві правила стосовно наслідків неможливості досягнення результату у договорах на виконання науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт із деякими відмінностями стосовно цих двох видів робіт.

Якщо у ході науково-дослідних робіт виявляється неможливість досягнення результату внаслідок обставин, що не залежать від виконавця, замовник зобов'язаний оплатити роботи, проведені до виявлення неможливості отримати передбачені договором результати, але не вище відповідної частини ціни робіт, визначеної договором (ч. 1 ст. 899 ЦК). Якщо у ході виконання дослідно-конструкторських та технологічних робіт виявляється неможливість досягнення результату внаслідок обставин, що виникли не з вини виконавця, замовник зобов'язаний відшкодувати витрати виконавця (ч. 2 ст. 899 ЦК).

Підґрунтям відмінностей у разі неможливості досягнення результатів є різниця в предметі цих двох договорів. Предметом договору на виконання науково-дослідних робіт є одержані в процесі проведення фундаментальних або прикладних наукових досліджень наукові результати, зокрема: нові знання, відкриття, винаходи. Предметом договору на виконання дослідно-конструкторських та технологічних робіт є одержані в процесі доведення наукових і науково-технічних знань до стадії практичного використання науково-прикладні результати: нове конструктивне чи технологічне рішення, експериментальний зразок, закінчене впровадження тощо.

Звідси у договорі на виконання науково-дослідних робіт об'єктивна неможливість досягнення обумовлених договором результатів є підставою для припинення зобов'язання у зв'язку з його виконанням, а у договорах на проведення дослідно-конструкторських та технологічних робіт — у зв'язку з неможливістю одержання результатів за об'єктивними обставинами, за яку жодна із сторін не відповідає. Саме цим і зумовлюється обов'язок замовника в першому випадку оплатити виконання роботи, а в другому — лише компенсувати витрати контрагента [6, 59].

Таким чином, неможливість виконання спричиняє припинення договору, але зобов'язання в цілому припиняється лише після виконання вище зазначеного обов'язку замовником.

Література

1. Гражданское право. Ч. 1 / Под ред. А. Г. Калпина, А. И. Масляева. — М.: Юрист, 2000.
2. Боднар Т. В. Способи приписання зобов'язання // Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук. пр. — Чернівці, 1999. — Вип. 45: Правознавство.
3. Иоффе О. С. Обязательственное право. — М.: Юрид. лит., 1975.
4. Шершеневич Г. Ф. Курс гражданского права. — Тула: Автограф, 2001.
5. Гражданское право. Т. 1 / Под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. — М.: Проспект, 2000.
6. Олюха В. Наслідки неможливості досягнення результату у договорах на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських робіт як підстава приписання зобов'язань // Цивільне право. — 2004. — № 9.

УДК 347.795.3

А. Юшко

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ВАНТАЖУ
МОРСЬКИМ ТРАНСПОРТОМ**

Держави, зацікавлені в торговельному мореплаванні, за всіх часів надавали пильну увагу розвитку національного морського законодавства. Але розвиток відносин у сфері торговельного мореплавання, надання їм міжнародного характеру потребують розробки нових методів правового регулювання. Це привело до появи правових норм, що спеціально регулюють цей вид міжнародних відносин.

Саме через пріоритет міжнародних норм перед національними вважаємо за доцільне зробити спочатку огляд міжнародно-правових актів у галузі регулювання міжнародних морських перевезень, а потім вже перейти безпосередньо до цивільно-правового регулювання перевезень на рівні національного законодавства.

Зараз можна виділити три правові режими, що регламентують перевезення вантажів, закріплених різними міжнародними договорами:

1. Міжнародна конвенція про уніфікацію деяких правил, що стосуються коносаментів, підписана 25 серпня 1924 року в Брюсселі, відома як Гаазькі правила.

2. Протокол про зміну Міжнародної конвенції про уніфікацію деяких правил, що стосуються коносаментів, підписаної в Брюсселі 25 серпня 1924 року, відомий у світі як Правила Вієбі.

3. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про морське перевезення вантажів, прийнята в Гамбурзі в 1978 році, з набранням чинності 1 січня 1992 року оформила третій правовий режим у сфері морського перевезення вантажів.

Розглянемо коротко названі правові акти.

25 серпня 1924 р. в Брюсселі була укладена *Міжнародна конвенція про уніфікацію деяких правил, що стосуються коносаментів*, яка набула чинності 2 червня 1931 р. [1]. Конвенція майже дослівно відтворила Гаазькі правила і мала в подальшому вплив на законодавство багатьох країн. У даний час у кон-